

VAIZDO-SIMBOLIO GENEZĖ IR PRASMĖ SENT-EGZIUPERI KŪRYBOJE

Gvidonas BARTKUS

I

Simbolio problema Sent-Egziuperi kūryboje gali turėti daugelį aspektų. Pavyzdžiui, vienas iš klausimų gali būti taip formuluojamas: ar yra, ir jei yra, tai koks ryšys tarp XIX a. pabaigos rašytojų simbolistų ir XX a. pirmosios pusės rašytojų kūrybos? Taip sakant, būtų klausimas, kaip keitėsi tradicija per keleto dešimtmečių istorinį laikotarpį, kas liko sena ir kas atsirado nauja joje, kokią vietą užima Sent-Egziuperi kūryba šiame simbolio raidos procese. Be to, vien tas faktas, kad tiek A. Kamiu, tiek Ž.-P. Sartro, tiek kitų rašytojų kūryboje randami simboliai, leidžia kilti kitam klausimui, ar yra ir koks ryšys tarp simbolinių vaizdų Sent-Egziuperi raštuose ir tokių pat vaizdų jo amžininkų kūryboje¹. Pagaliau galima kalbėti ir apie tai, koks yra simbolio ir alegorijos santykis apskritai ir Sent-Egziuperi kūryboje konkrečiai? Detalus atsakymas į šiuos ir kitus klausimus pareikalautų didelės studijos. Tačiau dėl straipsnio apimties tenka nuo aukščiau iškeltų klausimų atsisakyti ir apsiriboti tik siaura simbolių atsiradimo Sent-Egziuperi kūryboje problema.

Netgi nedideliuose straipsniuose apie Sent-Egziuperi kūrybą yra užsimenama, kad rašytojas išreiškia savo mintis per simbolinius vaizdus. Tačiau labai dažnai šie teiginiai neišplečiami, nepaaiškinami, kitaip sakant, pasitenkinama tik fakto konstatavimu. Taip yra, pavyzdžiui, I. Skunajevo straipsnyje „Veiksmas dėl žmogaus“, kur sakoma, jog „Pietų pašto“ intriga padeda ne tiek skaitytoją sudominti, kiek „simboliškai išreikšti svarbiausią romano mintį“². Arba kitoje vietoje, kur kalbama apie mažąjį princą, sakoma, jog „vaiko sąmonės pasaulis yra pilnas daugiafunkčių simbolių“³.

Panašiai neapibrėžtai ir prabėgomis apie simbolį Sent-Egziuperi kūryboje kalba N. Naumovas. „Laišką įkaitui“ jis pavadina savotišku Sent-

¹ Užuominų apie simbolį XX a. literatūroje randame kiekviename didesniame darbe, pavyzdžiui gali būti kad ir R. Albereso, prancūzų literatūros kritiko bei istoriko, knyga apie dabartinį romaną (R.-M. Albérès, *Histoire du roman moderne*, Paris, 1962, p. 227 etc.).

² И. Д. Шкунаева, *Современная французская литература*, М., 1961, стр. 211.

³ Там же, стр. 222.

Egziuperi tikėjimo simboliu. Tokius simbolinius vaizdus, kaip sustojusių laikrodžių kapinynas, N. Naumovas vadina metafora arba tiesiog „nuostabiai tiksliais ir talpiais vaizdais“⁴.

Apie simbolius nekalba nei A. Lebedevas, nei A. Isbachas recenzijose ir straipsniuose apie Sent-Egziuperi⁵.

Simbolių problema — gana painus dalykas, šitai rodo kad ir toks faktas: tą patį kūrinį apibūdindami, skirtingi autoriai vis kitaip jį traktuoja. Taip atsitiko su pasaka „Mažasis princas“. V. Balašovas straipsnyje „Princas ir baobabai“ pavadina ją „alegorine filosofine pasaka“, o V. Lakšinas joje linkęs įžvelgti daugiau simbolinį kūrinį. Straipsnyje „Žvilgtterėkite į žvaigždes“ jis rašo, jog „Mažasis princas“ — filosofinė pasaka, ir toliau: „...tie, kas pažįstami su šiuo žanru, žino, kaip lengva čia nuslysti į fantastinių paveikslų įmantrumą arba į paprasčiausią simbolizmą. Nutolimas nuo tikrovės ir perkrovimai sunaikina pasaką. Šitaip neatsitiko su Sent-Egziuperi...“⁶.

Kad ir gana kebli simbolių problema, jos nutylėti negalima, nes kiek beanalizuoję N. Naumovas ar A. Isbachas savo straipsniuose idėjinę Sent-Egziuperi kūrybos pusę, perskaičius juos, lieka įspūdis, kad jie ar bus nesupratę rašytojo, ar bus praleidę kažką labai svarbaus.

Jei daugelis tarybinių kritikų aiškina vieno ar kito simbolio reikšmę (pvz., A. Kameneva recenzijoje „Sent-Egziuperi „Žemė žmonių planeta“⁷ ir kiti), vis tik nedaugelis tepaliečia jo atsiradimą, jo kūrimą. Iš tarybinių kritikų, plačiau rašiusių apie simbolius Sent-Egziuperi kūryboje, pirmiausia paminėtini T. Chmelnickaja ir R. Gračiovas.

T. Chmelnickajos straipsnyje „Sodininkas dykumoje“ apstu įdomių problemų; tarp jų randame minčių ir apie simbolių kilmę, nors ši problema ne svarbiausioji straipsnyje. Literatūros kritikės nuomone, Sent-Egziuperi minčių ir braižo formavimuisi didelės įtakos turėjusi jo profesija⁸.

T. Chmelnickaja pabrėžia, kad kiekvienas paveikslas, kiekviena detalė, psichologinis niuansas yra realistiškai išryškintas ir gerai juntamas. Ir tuo pat metu „kiekvienas paveikslas, realios patirties pagimdytas, tampa kertinių Sent-Egziuperi minčių ir jausmų simboliu. Antai vanduo, malšinantis paklydusių dykumoje lakūnų troškulį, — tai ne šiaip van-

⁴ Н. Наумов, Гуманизм Сент-Экзюпери, — А. de Saint-Exupéry, Oeuvres, Moscou, Ed. du „Progrès“, s. a., p. 18, 19.

⁵ А. Лебедев, Чтобы быть человеком, — Дружба народов, 1958, № 5; Сказка о маленьком принце, — Дружба народов, 1960, № 8; А. Исбах, Что нужно сказать людям, — Иностранная литература, 1963, № 3.

⁶ В. Лакшин, Взгляните на звезды, — Новый мир, 1960, № 4, стр. 278.

⁷ А. Каменева, «Земля людей» Сент-Экзюпери (рец.), — Иностранная литература, 1958, № 8, стр. 218—221.

⁸ Т. Хмельницкая, Садовник в пустыне, — Вопросы литературы, 1961, № 11, стр. 124.

Aduo, o gyvenimo šaltinio simbolis, ir išgelbėtojas arabas — Žmogus didžiojo raide — gyvybinių ryšių tarp žmonių ir visuotinio atsakingumo simbolis. Šitie perėjimai nuo realistiškumo ligi simboliškai vaizdingų apibendrinimų ir sudaro savitą Sent-Egziuperi prozos ritmą⁹.

Keliose straipsnio vietose duodami simbolių aiškinimai: paaiškina ma sodininko, oazės reikšmės ir užsimenama apie kitas: medžio, augimo, grūdų, piūties, duonos simbolines reikšmes. Straipsnyje paaiškina ma kai kurių veiksmažodžių nauja prasmė. Kritikė nurodo, kad be evangelinės kilmės, randami ir saviti, nepakartojamai individualūs, pilni dvasinio gracingumo ir neišreiškiamo švelnumo simboliai (pavyzdžiui, šypsena).

R. Gračiovas prie simbolių klausimo keliskart grįžta „Komentaruose“. parašytuose Sent-Egziuperi „Raštams“ (rusų kalba). Ten mes sužinome, kaip dar 1931 m., kilus ginčui po „Naktinio skridimo“ pasirodymo, rašytojas bandė ginti savo metodą, būtent, mąstyti simboliu vaizdu: netgi labiausiai neaptašytas žmogus, anot rašytojo, mąsto simboliais ir tik kai reikia išreikšti mintį, tada jis simbolius pakeičia techniniais terminais; rašytojo uždavinys esąs išlaikyti tą pirmąją mąstymą, įsiklausyti į tuos vidujinius pojūčius, į „kūno mintis“¹⁰.

Komentaruose apie „Mažąjį princą“ R. Gračiovas sako, jog mažojo princo pasirodymas lakūnui dykumoje po avarijos — tai simbolinis priminimas suaugusiam apie vidinę dvasinę tėvynę. Anot komentatoriaus, net knygos dedikavimas Leonui Vertui, kai jis buvo dar vaikas, — taip pat simbolinis¹¹.

Kitame R. Gračiovo straipsnyje rasime samprotavimus apie simbolio kūrimo procesą. Ten yra užuomina, kad esama ryšio tarp rašytojo pažiūrų ir išplėstinės prasmės suteikimo žodžiui. „Pajautimas pasaulio kaip organizmo, kuriame kiekvienas reiškiny ir kiekvienas žmogus yra ryšių sanaua, tur būt, šitas, būtent, pajautimas ir yra visa ko pasaulyje bendras matas, — žmonių ir gamtos; kad tas matas būtų visuotinai pasiekiamas, žmogui reikalingas gyvenimo natūralumas, o šitai poetas duoda pasauliui. Paprastas peilis rašytojui nėra daiktas iš plieno, skirtas piaustyti. Peilis — tai nematomi ryšiai tarp žemės, kurioje atsirado geležis, ir rūdkasio, tarp metalo liejiko ir štampuotojo, tarp šeiminkės ir tekintojo. Kiekvienas daiktas — ne nuosavybė, o suma tarpusavio dovanų, kuriomis žmonės praturtina vieni kitus“¹².

Simbolio klausimas Sent-Egziuperi kūryboje neišslysta ir iš prancūzų tyrinėtojų akių.

⁹ Там же, стр. 132.

¹⁰ Р. Грачев, Комментарий, — Антуан де Сент-Экзюпери, Сочинения, М., 1964, стр. 665.

¹¹ Там же, стр. 681, 682.

¹² Р. Грачев, Антуан де Сент-Экзюпери, — Писатели Франции, М., 1964, стр. 666.

Iš metų į metus smarkiai gausėja kritinių knygų apie Sent-Egziuperi užsienyje. Paskutiniu metu didžiausias dėmesys skiriamas filosofinėms problemoms jo kūryboje. Tyrinėtojų tarpe rasime R. Zeler, P. Pažė, K. Borgalio, S. Loziko pavardes ¹³.

S. Loziko manymu, trys svarbiausi momentai sudaro humanistinį Sent-Egziuperi idealą: veiksmas, ryšiai tarp žmonių ir žmogaus dvasios gyvenimas, pasireiškiantis tolerancija ir širdies kilnumu. Tyrinėtojas tai vienur, tai kitur aiškina simbolinių vaizdų ar žodžių-simbolių reikšmę, bet neaiškina jų atsiradimo, jis, pavyzdžiui, nurodo, kad deimantas viename „Citadelės“ kontekste reiškia dvasią, o „ciseler l'objet d'art“ — kalti meno kūrinį — reiškia pastangas sukurti žmoguje vidinio gyvenimo pilnumą ¹⁴. Tyrinėtojas šalia simbolių skiria dar žodžius-filosofines sąvokas, keliolika jų duoda knygos gale.

Išsamiai žodžių-simbolių, simbolinių vaizdų ir žodžių-raktų kilmę aiškina K. Fransua. Jo manymu, svarbiausią vaidmenį Sent-Egziuperi, rašytojo ir mąstytojo, gyvenime suvaidino meno kritikas Elisas Foras. Jie nebuvo, kaip mano K. Fransua, pažįstami, tačiau Sent-Egziuperi savo mokytoją pažinojęs iš jo raštų. Ir nors K. Fransua argumentacija ne labai įtikinanti (patsai Sent-Egziuperi niekur neužsimena, kad būtų skaitęs ar mėgęs E. Forą, tuo tarpu, tiesa, prabėgomis, pamini mėgęs Nitšę, prancūzų klasikus), tačiau jo mintys gana įdomios. Davęs E. Foro teiginį, jog nūdienė civilizacija nebėra moralės laimėjimas (conquête de la moralité), o tik pedagoginis dalykas, estetiškas fenomenas, K. Fransua mano, jog šis teiginys pritaikytinas ir Sent-Egziuperi, kuris panaudojęs „Citadelėje“ šią Foro idėją ¹⁵.

Pagaliau K. Fransua bando tvirtinti (o šitai visai neįtikėtina), kad „Citadelėje“ berberų vado tėvo paveikslu rašytojas norėjęs įamžinti savo mokytoją — E. Forą. Vienintelis K. Fransua argumentas tas, kad Sent-Egziuperi, esą, kalba savo mokytojo maniera, tai yra, pamokymais, palyginimais ¹⁶.

K. Fransua tyrimo metodas — atskirų, atitrauktų nuo konteksto žodžių reikšmių ir vaizdų lyginimas. Todėl čia gali būti itin daug subjektyvumo. Gana kritiškai apie šią knygą atsiliepia F. Delašomas. Jis suabejoja, ar Menų mokyklos periodas pats svarbiausias Sent-Egziuperi

¹³ Renée Zeller, *La grande Quête d'Antoine de Saint-Exupéry dans „Petit Prince“ et „Citadelle“*, Paris, 1961.

Pierre Pagé, *Saint-Exupéry et le monde de l'enfance*, Montréal et Paris, 1963.

Clément Borgal, *Saint-Exupéry mystique sans la foi*, Paris, 1964.

Serge Losic, *L'idéal humain de Saint-Exupéry*, Paris, 1965.

¹⁴ S. Losic, op. cit., p. 50.

¹⁵ Carlo François, *L'esthétique d'Antoine de Saint-Exupéry*, Gilly-Charleroi (Belgique), 1957, p. 26.

¹⁶ Ibid., p. 52, 54.

gyvenime, ar šiuo periodu galėjo galutinai susiformuoti rašytojo stilius, literatūrinės pažiūros ir pan. Svarbiausias K. Fransua trūkumas, anot F. Delašomo,— tai jos tendencingumas, o šito, beja, nėra M. Mižo knygoje¹⁷.

Taigi, pagal K. Fransua, rašytojui Sent-Egziuperi įkvėpimo šaltinis ir sekimo pavyzdys buvo E. Foras ir jo knyga „Meno istorija“. Ir simbolinis žodžių vartojimas Sent-Egziuperi kūryboje perėjęs iš Foro. Taip išaiškinama žodžio „poetas“ išplėstinė ir perkeltinė prasmė, žodžiai „tapimas“ (le devenir), „šokis“ (la danse), „prieštaravimai“ (les contradictions), „ryšiai“ (les relations), „neapvalytas mineralas“ (la gangue), „be tvarkos“ (en vrac), „skliautas“ (clef de voûte) ir t. t. . . Kitoje vietoje, panašiu metodu remdamasis, K. Fransua įrodinėja, jog Sent-Egziuperi kai kur beveik kopijavęs André Židą ir propagavęs kai kurias F. Nitšės mintis iš „Zaratustros“¹⁸.

Antrame skyriuje, analizuodamas poetines Sent-Egziuperi priemonės, K. Fransua mano, jog „Citadelėje“ galima išskirti svarbiausias keturias temas, ir išvardija jas: poetas, kalba, vaizdas (l'image) ir poezija (le poème); apie jas nuolat mąstęs Sent-Egziuperi. Praplėsdamas mintį apie vaizdą, K. Fransua nurodo, jog čia įtakos turėjo André Bretono „Siurrealizmo manifestas“: vaizdas kyla spontaniškai, be valios pastangų, savaimingai. Vaizdas — tai vienaip ar kitaip iškilusi aliuzija, susiejanti du reiškinius. Dabar K. Fransua tvirtina, kad tokių vaizdų kilmė — tai pergyventi gyvenime dalykai; ilgainiui tokie vaizdai tampa simboliu. Centrinis vaizdas yra „namas“, jis lyg būtų sumontuotas iš prisiminimų nuotrupų ir, įvairiomis prasmėmis simboliu perėjęs per visas knygas, „Citadelėje“ įgauna vos ne atpirkimo prasmę, kažką panašaus į „amžinąją karalystę“¹⁹.

Kalbėdamas apie „vandens“ prasmę Sent-Egziuperi kūryboje, K. Fransua nurodo, jog didelis vandens kiekis (kūdra ir pan.) reiškia pavojų ir mirtį, nes asmeniniai rašytojo pergyvenimai susiję su panašiais dalykais (jo vaikystės metais vienas vaikas nuskendo netoli esančioje kūdroje; jis pats, bandydamas hidroplaną, vos nuskendo Sen-Rafaelio įlankoje ir buvo atgaivintas tik po didelių pastangų)²⁰. Šioje knygos dalyje, kaip matyti, K. Fransua vaizdo ir iš jo kilusio simbolio atsiradimą aiškina jau kitaip: svarbiausia vieta skiriama asociacijoms ir realiai pergyvenimams dalykams. Tokios pat kilmės yra ir kiti vaizdai-simboliai: stebuklas, lobis . . .²¹

¹⁷ Philippe Delachaux, *Approche de Saint-Exupéry*, — *Lettres françaises*, 1959, № 757.

¹⁸ C. François, *op. cit.*, p. 57, 65.

¹⁹ *Ibid.*, p. 106—111.

²⁰ *Ibid.*, p. 113.

²¹ *Ibid.*, p. 115, 116.

Todėl, perskaičius K. Fransua knygą, galų gale lieka neaišku, kokia simbolinio vaizdo ir simbolio kilmė: ar skolinta iš E. Foro, ar kilusi iš asociacijų su išgyventais dalykais?

Visai kitaip apie simbolį ir jo kilmę Sent-Egziuperi kūryboje kalba kiti kritikai bei tyrinėtojai, domėjęsi jo kūryba.

Kiek galima spręsti apie R. Albereso filosofines pažiūras, jis gana artimas egzistencialistams, toks bent jis pasirodo, svarstydamas apie šiuolaikinį meną: visų didžiųjų XX a. prancūzų rašytojų kūryboje jis mato stengimąsi parodyti, kaip herojus kuria savo likimą be pagalbos, vienvėję, sukildamas prieš visus dievus²².

R. Alberesas neigia bendrų moralinių ar socialinių vertybių buvimą todėl, kad, anot jo, „kiekvienas žmogus priverstas gyventi savo likimu“; dabartinis žmogus panašus į vienišą kenčiantį Prometėją, tačiau šis Prometėjas sutinka būti atsakingu už save ir kitus²³.

Todėl nenuostabu, kad ir Sent-Egziuperi kūrybą R. Alberesas traktuoja iš egzistencialistinio taško ir joje mato pirmiausia Sent-Egziuperi artumą egzistencializmui. Štai kodėl kritikas lygina rašytoją su André Malro, taip pat su Monterlanu, Nordaliu Grigu, štai kodėl kritikui atrodo, jog Sent-Egziuperi pasaulį mato Bergsono akimis²⁴.

Žemė-planeta yra cheminių junginių pasaulis,—vandenynai, smėlynai, ledynai, ugnikalnių lavos laukai... R. Alberesas labai dažnai vartoja pažyminį „stérile“—„bevaisis“, „sterilus“: „Šiame pirmakščiame, visuomet grėsmingame pasaulio sterilume mirtį galima nugalėti tik suteikiant jai prasmę“. Ir jei Žirodu gina žmogų nuo fanatizmo, tai Sent-Egziuperi—nuo negyvos, neorganinės gamtos. Anot R. Albereso, štai šioje sterilioje erdvėje žmogaus žvilgsnis pradeda kurti metaforų pasaulį. Lakūnas ir rašytojas Sent-Egziuperi pasidaro panašus į dievą, pakilusį virš žemės ir stebintį planetų bėgimą. Neorganiniame, priešiškame ir šaltame kosmose žmogus su vargu turi sau tiesti kelią, šitaip veikimo procese susikuria žmogaus vidaus pasaulis su pasaka, su svajonėmis: iš pačios egzistencijos ir santykio su aplinka. Atsiranda ir paveikslai, ir vaizdai, ir mažasis princas, „kuris tampa gyvenimo simboliu, to gyvenimo, kuris yra patsai patraukliausias“²⁵.

Iš tiesų R. Alberesas greičiau poetiškai atsako į klausimą, koksai yra Sent-Egziuperi kūryboje simbolis, nes jis atsiranda lyg atspirties ieškojimas grožyje tarp mus supančio pasaulio pavojų. Svarbiausias dalykas, ką norėtų teigti R. Alberesas, atrodo tas, jog pati Sent-Egziuperi kūryba yra žmogaus stebuklas, panašus į mitą trapioje, jaudinančioje žmogaus egzistencijoje, kuriai pastoviai gresia pavojai.

²² R.-M. Albérès, *La Révolte des écrivains d'aujourd'hui*. Paris, 1949, p. 15—16.

²³ *Ibid.*, p. 20, 23.

²⁴ R.-M. Albérès, *Saint-Exupéry*, Paris, 1961, p. 8, 9.

²⁵ *Ibid.*, p. 168.

P. Ševrijė savo knygoje apie Sent-Egziuperi mini, kad rašytojas, be daugelio kitų dalykų, domėjęsis ir psichoanalize. Iš žmonių suartėjimo būdų, kuriuos skiria psichoanalitikai, Sent-Egziuperi labiausiai domino fakto fiksavimo, jo simbolinė transformacija, priklausanti nuo asmenybės jautrumo ir pagaliau prisiminimo tyrumo, priklausomybė nuo atminties mechanizmo²⁶.

Belieka apgailestauti, kad šios labai įdomios mintys P. Ševrijė knygoje lieka neišplėtotos.

Kiekvieniame iš anksčiau minėtų darbų yra įdomių minčių, nurodančių į kai kuriuos faktorius, nuo kurių priklauso simbolio kūrimas. Vienos iš tų minčių daugiau, kitos mažiau pagrįstos, todėl vienos priimtinesnės, o kitos — pavyzdžiui, K. Fransua tvirtinimai apie E. Foro įtaką Sent-Egziuperi — atmetinos. Aišku, kad vaikystėje išgyventi įspūdžiai, regėtieji dalykai transformavosi ir vėliau atsispindėjo jo kūrinuose (tai minėtas pavyzdys su vandens, turinčio pavojaus prasmę, atveju, arba kitas pavyzdys — iš žaidimų ir bandymų prijauginti žvėrelius ilgainiui jo kūryboje atsirado jaukinimo — draugo ieškojimo tema). Neabejotina, kad amatas suteikė jo kūriniams ir vaizdams specifiškumo (žemės aprašinėjimas, kai į ją žiūrima „iš viršaus“ — iš lėktuvo, kaip apie tai kalba T. Chmelnickaja). Tačiau, be šių dalykų, didelį vaidmenį čia suvaidino ir rašytojo pasaulėžiūra, filosofinės pažiūros, subjektyvus požiūris į daiktus bei reiškinius; apie tai reikia plačiau pakalbėti.

II

Taigi pirmiausia apie tai, koks yra ryšys tarp Sent-Egziuperi pasaulio suvokimo ir gyvenimo vaizdų transformacijos į simbolį. (Čia pat reiktų pasakyti, kad simbolinio vaizdo kūrimas betarpiškai susijęs su jo kilmė; toliau į šiuos du dalykus bus žiūrima kaip į neatsiejamus, nedaždomus.) Norint suprasti, kaip ir kodėl įvyksta transformacija, išeities tašku reiktų pasirinkti rašytojo požiūrį į žodį bei kalbą, — kiek kalba išreiškia žmogaus pergyvenimus, jautimus; kiek vienas žmogus gali suprasti kitą, atseit, kokio laipsnio bendravimas yra įmanomas tarp žmonių.

Nereikia, tur būt, įrodinėti, jog rašytojui Sent-Egziuperi svarbiausia rasti ryšį tarp atskirų individų, tarp žmonių grupių, įskaitant ir etnines grupes, taip pat visuotinę žmonijos ryšį. Kitaip tariant, priimame kaip aksiomą vieną iš svarbiausių Sent-Egziuperi mokymo punktų: „Yra tik viena tikra vertybė — tai žmogaus ryšys su žmogumi“²⁷. Šios vertybės reikia siekti, nes šiuolaikinio žmogaus būseną ir uždara dvasinis gy-

²⁶ Pierre Chévrier, Saint-Exupéry, Paris, 1958, p. 114—115.

²⁷ A. de Sent-Egziuperi, Žemė žmonių planeta, Vilnius, 1962, p. 160.

venimas žmones atskiria didelėmis sienomis,—„žmonės statosi vienvietėse rūmose“²⁸.

Žmonės jungia amatas, bendri siekimai, tikslai, žmonės gali jungti ir kalba. Tačiau kalba, bendravimo priemonė, turi tą, anot Sent-Egziuperi, savybę, kad žodis neatitinka minties, pasakytas žodis ne visad ir ne visiškai reiškia tai, kas norėta pasakyti. Kitaip tariant, žodis nėra visiškai adekvatus minčiai. Šis teiginys pereina per visus rašytojo kūrinys, daug kartų pakartojamas įvairiuose kontekstuose skirtingais atspalviais.

„Naktiniame skridime“ rašytojas žmonių nuomonei, kuri gali būti valdoma (vadinasi, nuo išorinių priežasčių kinta žmonių sprendimai apie dalykus), priešpastato reiškinių esmę: „O vis dėlto kažkas yra... kažkas, kas nepaiso nė jokių šnekų... Kas gyvastinga, viską nugali ir prasimuša — gyvena ir kuria pagal nuosavus įstatymus“²⁹.

Sent-Egziuperi supratimu, išeitų, jog žmonės ne viską supranta, ne viską pajėgia suvokti, nuo žmonių lyg ir paslėpta lieka kai kas, kai kuriuos reiškinių savybės, lyg būtų, kas žmonėms matoma ir kas nematoma; žmonės daugiausia mato tik apraiškas, o esmė yra visai kitur, retai ir ne visų pastebima. Taip yra su pralaimėjimu: nesėkmės užgrūdina tvirtuosius, tačiau tariamas laimėjimas supančioja rankas ir kojas. Juk iš tiesų lakūno Fabjeno žuvinimas naktį ciklone reiškė Rivjero naktinių skridimų idėjos pralaimėjimą, bet jis, nors ir nesulaukia pašto lėktuvo iš Patagonijos, siunčia dar vieną įgulą naktį paštui vežti į Europą. Įsisiutėjęs ciklonas nepalaužė Rivjero, atsakingo už oro ryšių tinklą, valių. „Pergalė... pralaimėjimas... Šitie žodžiai neturi prasmės“³⁰.

Lyg punktyru, dar gana neaiškiai nužymėjęs „Naktiniame skridime“ savo mintį apie žodžio ir esmės neatitikimą, rašytojas ją išplėsi ir papildys „Žemėje žmonių planetoje“. Be to, šalia pradeda ryškėti ir kita, labai artima šiai, mintis: apie dviejų gyvenimų, arba dviejų sferų, egzistavimą (Dvasios ir Proto), apie dviejų priešingų arba tiesiog skirtingų tiesų buvimą tuo pačiu klausimu (Rivjero ir Fabjeno žmonos tiesos).

Taigi „Žemėje žmonių planetoje“ rašytojas vėl kelis kartus grįžta prie kalbos klausimo, plėtodamas ankstesnes mintis. Kalbėdamas apie savo draugą Gijomė, Sent-Egziuperi sako, kad žmogus turi vieną tokią savybę, kuriai kalboje nėra žodinio atitikmens, kuri neturi vardo. Toliau rašytojas bando duoti vieną žodį-pavadinimą, bet čia pat pabrėžia žodžio sąlygiškumą: jis ne viską išreiškia³¹.

Naujas technikos amžius žengia labai sparčiais žingsniais. „Aplinkui taip viskas greitai pasikeitė: žmonių santykiai, darbo sąlygos, papročiai.

²⁸ Ten pat, p. 189.

²⁹ Ten pat, p. 68.

³⁰ Ten pat, p. 121.

³¹ Ten pat, p. 163.

Pajudinti net patys giliausi mūsų psichikos pagrindai“. Šitaip kitoje vietoje rašytojas bando bent iš dalies paaiškinti, kodėl žodis nebeatitinka naujo suvokimo; jo mintis toliau taip plėtojama: „Tokios sąvokos, kaip atsiskyrimas, buvimas kitur, atstumas, grįžimas, reiškiamos tais pačiais žodžiais, bet jos yra įgijusios visai kitą turinį. Šių dienų pasauliui suvokti mes tebevartojame žodžius, pritaikytus vakar dienos pasauliui“³².

Tolima šiems neatitikmenims paralelė gali būti gamtos kalba, kur vieni daiktai kalba už kitus. Tik gerai įsigilinus, galima suprasti jos paslėptas reikšmes. Toli dykumoje siautėja smėlio audra, jos nematyti, jos negirdėti, bet atklydęs laumžirgis byloja apie šitą dykumos liepsną siautulį. Antai iš laumžirgio sparnų plakimo gali pajusti dykumos pyktį³³.

„Mažajame prince“ mažiau užsimenama apie kalbą, daugiau apie pažinimą širdimi. Širdies kalba — tai mąstymai apie pažinimą, suteikiant pasakojimui perkeltinę prasmę.

Kai lapė nori būti prijaukinta, ji moko mažąjį princą, jog prijaukinant geriausia tylėti, nes „kalba — nesusipratimų šaltinis“. O toliau ji paaiškina savo paslaptį: „Matyti galima tik širdimi. Tai, kas svarbiausia, nematoma akimis“³⁴.

Vėliau patsai mažasis princas panašiai mokys suaugusįjį, savo draugą lakūną: žmonės neranda to, ko ieško; neranda todėl, kad nemoka ieškoti; ko jie ieško, būtų galima rasti vienoje rožėje arba truputėlyje vandens; žmonės ieško akimis, o akys aklos, reikia ieškoti širdimi³⁵.

Prie minėtų samprotavimų pritampa ir šie iš „Karo lakūno“, taikytini dar sudėtingesnėms filosofinėms problemoms narplioti: „Joks žodinis aiškinimas niekuomet neatstos stebėjimo. Esybės vienovės neperteiksi žodžiais“³⁶.

Stai kodėl žodžiai visiškai netinka ugdyti tokioms sąvokoms žmonėse, kurie jų neturi. „Ir tam, kas neturi tėvynės jausmo, jokiais žodžiais jo neįdiegsi“. Atitinkamai kalbos žodžių nebeužtenka, kada šneka ma apie Žmogų, nes Žmogus skiriasi nuo žmogaus, kaip akmuo kad skiriasi nuo katedros, jei panašiai bus bandoma išvesti „Žmogaus“ sąvoką — loginiais ar moraliniais argumentais, išeinant iš žmogaus sąvybių — bus atsiduriama aklavietėje. Žodžiais Esybės nesukursi³⁷.

Taigi ką reikia daryti, kaip reikia išsiversti, kad kalba, žmonių jungėja, nebūtų nesusipratimų priežastis? Perteikti kitam savo mintį yra sunku pirmiausia todėl, kad reikia viską pasakyti labai paprastai. Ka-

³² Ten pat, p. 180.

³³ Ten pat, p. 227.

³⁴ A. de Sent-Egziuperi, Mažasis princas, Vilnius, 1959, p. 67, 70.

³⁵ Ten pat, p. 79.

³⁶ A. de Sent-Egziuperi, Karo lakūnas, Vilnius, 1967, p. 170.

³⁷ Ten pat.

dangi nėra visiško adekvatumo tarp minties ir žodžio, tarp vaizdinio ir pasakytos minties, tai prisieina kalbėti tokiu būdu, kad susidarytų kontūrinis vaizdas, artimiausia paralelė, tam tarnauja vaizdingas palyginimas, kurį kiekvienas supranta savitai, bet kartu jis labiau išlaiko savyje bendrąją mintį.

Įdomu, kad ir apie savo kalbą rašytojas jau samprotauja palyginimais. Pasakodamas „Žemėje žmonių planetoje“, kaip su Neri pasiklydo naktį virš Afrikos, rašytojas savo mintį išreiškia taip: gyvenimo džiaugsmas atrodo galėtų apsirinkti ryte po skridimo kvapnaus gėrimo puodelio pavidalu. Norint suprasti, anot Sent-Egziuperi, sudėtingus dalykus, reikia kalbėti paprastai: „Taip sena kaimietė regi savo dievą tik pro pieštą paveikslą, pro naivų medalikėlį, pro rožančių: jeigu norima, kad mes supratume, kas mums sakoma, turi būti kreipiamasi į mus paprastą kalbą“³⁸.

Tačiau šitaip pasakytas palyginimas turi praplėstą mintį ir daug sąlygiškumo, reliatyvumo; kvapnios ir karštos kavos puodeliui rašytojas suteikia gyvenimo džiaugsmo prasmę, nes jis rašytoją susieja per kavą, pieną ir kvietį su egzotiškomis plantacijomis, ramiomis ganyklomis ir piūtimis,— jį susieja su visa žeme. Ši kavos puodelį (džiaugsmą turėti ryšį su žeme) gali pateikti viena žvaigždė — vienas žiburys, nes pagal jį nustatomas kelias ir išsivaduojama iš pasiklydimo nakties metu. Mes turime simbolio užuomazgą. Jis gimsta iš palyginimo. Rožančius ar paveikslas senutei reiškia (t. y. simbolizuoja) patį dievą, kavos puodelis — gyvenimo džiaugmą, o žvaigždė — išsigelbėjimą.

Tačiau vien tik kalbos savybėmis ir psichologinėmis žmogaus ypatybėmis informacijos priėmimo metu dar, beje, negalima visiškai išspręsti simbolio atsiradimo klausimų Sent-Egziuperi kūryboje. Yra ir kitų priežasčių.

III

Naujiems samprotavimams išeities tašku gali būti Sent-Egziuperi žodžiai, paimti iš „Citadelės“ — vieno iš įdomiausių ir filosofiniu požiūriu sudėtingiausių Sent-Egziuperi kūrinių: „Žmogui svarbu tik daiktų prasmė“³⁹.

Rašytojas stengiasi po išorinėmis daiktų formomis matyti vidinį turinį, po išoriniais santykiais ar, tiksliau, po jų apraiškomis — įžvelgti gilesnius dalykus. Čia, tur būt, nereikėtų ieškoti filosofinio kantiškojo „daikto savyje“, nes Sent-Egziuperi pirmiausia turi galvoje ne metafizinę filosofinę prasmę, bet daugiau moralinę, reikalingą žmogaus dvasiniam gyvenimui. Be to, rašytojas mano, kad galima šią prasmę pažinti.

³⁸ Žemė žmonių planeta, p. 147.

³⁹ Oeuvres de Saint-Exupéry, Paris, 1953, p. 548.

reiškia, kad kažkokia dalimi galima įsiskverbti į ją. Čia reikėtų būtinai pridurti tokią sąlygą: šioji prasmė bus suvokta, jei pats ieškotojas turės intensyvią dvasinį gyvenimą.

Tatai reikštų, jog negalima kategoriškai teigti, kad yra neperžengiamą siena tarp apraiškos ir turinio. Tik daugelis nesugeba jos peržengti dėl subjektyvių ar objektyvių priežasčių. Labai simboliškai rašytojas apie panašius dalykus kalba „Mažajame prince“. Kai jo pasakos herojus — lakūnas — neša užsnūdusį vaikutį — mažąjį princą, jis stebi šio „trapaus padarėlio“ pablykšusį veidą, užmerktas akis, vėjo kedenamas šviesių plaukų sruogas ir galvoja: „Tai, ką aš čia regiu, yra tik išorinis lukštas. Kas svarbiausia — nematoma“⁴⁰.

Tačiau lakūnui (tuo pačiu ir autoriui) vis tik pavyko suvokti šią neįprastą fantastiškai pasakišką asteroido valdovo kelionę į Žemę: mažasis princas (jis net tikrinio vardo neturi, — bet jis mums pažįstamas, lyg būtų tapęs artimu bičiuliu) atėjo ieškoti draugo, surado jį, o užsimezgas jų draugystei, visa įgavo kitą prasmę: ir žvaigždės spindesys, ir juokas, panašus į varpelio skambesį... Tai vis regimieji daiktai su nauja prasme.

Šia proga svarbu atkreipti dėmesį į Sent-Egziuperi samprotavimus, išdėstytus „Karo lakūne“, — į mintis apie Dvasios ir Proto gyvenimą.

Rašytojas pripažįsta esant Dvasios gyvenimą, kuris vyksta su pertrūkiais, ir Proto gyvenimą, kuris yra nenutrūkstamas arba beveik nenutrūkstamas⁴¹. Pirmąjį iš jų nereikėtų suprasti mistine-religine prasme, nes rašytojas kalba ne apie nemirtingąją sielą, o apie vidinio gyvenimo pilnumą, apie intensyvią minčių darbą, apie gilesnės prasmės ieškojimą kasdieniškuose dalykuose.

Du skirtingi dalykai yra Dvasios ir Proto dėmesio centre. Pirmąją domina objektus siejanti prasmė — „tikroji daiktų išraiška, ta, kuri slepiasi po išorine danga“⁴². Tuo tarpu antrąją domina daiktai, loginė analizė, išorė ir detalės, suvokimas visumos iš atskirų dalių sumos. Dvasioje suvokiama Esysbė, Protu — visuma⁴³.

Grynoji logika yra Proto sritis: pagal ją beprasmiškas yra žvalgybinis skridimas virš Araso; pagal Dvasią — rašytojas iš šios beprasmybės parsivežė vienijimosi karo sąlygomis idėją, taip pat mintį, kad šis prancūzų pralaimėjimas neša savyje pergalę, nes ir šiomis sąlygomis

⁴⁰ Mažasis princas, p. 76.

⁴¹ Karo lakūnas, p. 21.

⁴² Ten pat.

⁴³ Labai sunku duoti žodinį apibrėžimą vartojamiems Sent-Egziuperi terminams arba juos nusakyti žodžiais. Bet kartu jie — lyg savotiškas šriftas, būtinas visai filosofinei rašytojo sistemai suprasti. S. Lozikas juos nusako rašytojo žodžiais. R. Gračiovas bando nusakyti savais: jis paaiškina žodžius „aventure“, „étendu“, „présence“, „densité“, „Etre“ — „Esysbė“ jis apibrėžia kaip tai, kas gali suformuoti asmenybės dvasinį pasaulį, padaryti kiekvieną žmogų tinkamą didžiajai žmonių sandraugai kurti.

nežūva laikinai nutrūkęs dvasios gyvenimas. Protas analizuoja tik detales; analitikas, matydamas gražią moterį, ima nagrinėti jos veidą, aiškinti jį dalimis; protas mato tik regimąjį tikslą; tuo tarpu Dvasia ieško Esybės, gražiame veide pirmiausia pastebi šypseną, Dvasios ieškojimų tikslas — neregimas. Pažinti Protu — reiškia išskaidyti, išaiškinti; pažinti Dvasia — reiškia regėti; tačiau regėjimas įmanomas tik tada, kai pats dalyvauji Esybėje.

Samprotavimai apie Dvasios ir Proto santykį — knygos „Karo lakūnas“ leitmotyvas, tie samprotavimai išbarstyti per visą knygą.

Vėliau mes sužinome, kad tikrai pilnu Dvasios gyvenimu gyvena tas, kuris puoselėja statyti katedrą. Jis yra nugalėtojas; tikrasis kūrėjas tas, kuris iš beformio gabalo, tegul ir per klaidas, eina prie savo kūrinio. Vien tik proto neužtenka kūrybai, dvasia apvaisina protą⁴⁴.

„Karo lakūnas“ yra knyga, kurioje parodoma, kaip vyksta Proto pajungimas Dvasiai, josios primato teigimas. Kaip gyvenimas sugriauna formules, taip šį sykį pralaimėjimas rašytojo akyse įgavo visai kitą prasmę: pralaimėjimas — kelias į prisikėlimą, — visiškai priešingai įprastiniams logikos dėsniams.

Dvasios gyvenimas nepaklūsta logikos formuluotėms, Dvasia turi savo dėsnius, nesuvokiamus Protui.

Sąlyginai galima kalbėti, jog pasaulis susideda iš dviejų lygių, kurie vienas kito neatitinka. Vienas — aukštesnis, subtilesnis, neapibrėžtesnis, esantis mummyse pačiuose, tiksliau — mūsų vidinio gyvenimo pilnumoje, tai — Dvasios pasaulis. Ir kitas — žemesnis, konkretesnis, daiktiscesnis, apibrėžtas, esantis už mūsų, arba primityviuose mūsų pojūčiuose — tai Proto pasaulis.

Betgi šiame savotiškame Sent-Egziuperi „dualizme“ vienas pasaulis visiškai nenuneigia kito, jie nėra absoliučiai ir griežtai priešpastatyti. Sent-Egziuperi pripažįsta didelę proto reikšmę, rašytojas neatsiskiria nuo civilizacijos ir neužsidaro nematerialiame pasaulyje. Jis tik savotiškai sutaurina antrąjį, jį pavesdamas pirmajam. Anot jo, tuščios yra civilizacijos pastangos, jeigu ji netarnauja humanistinei idėjai, o tik grubiai siekia žmonių materialinio gyvenimo pagerinimo, didžiojo žmogaus (Žmogaus) sutapatinimo su bendru žmonių vidurkiu. Šiai Sent-Egziuperi pažiūrų sistemai reikia atrasti ir žodinius atitikimus. Išskyla klausimas: kaip rašytojas susidoros su šia problema, kaip išreikš savo mintis? Juk tai, kas tinka daiktų pasauliui, logikai — Proto gyvenimui (tam gali tarnauti žodžiai, vartojami tiesiogine jų prasme), tas netiks Dvasios gyvenimo sferai perteikti. Iš čia — naujų sąvokų atsiradimas ir naujų prasmų suteikimas žodžiams.

Šitaip mes atsidiuriame prie antrų simbolio atsiradimo Sent-Egziuperi kūryboje ištakų.

⁴⁴ Karo lakūnas, p. 152—153.

Pirmiausia čia reikia pažymėti tokį dalyką: Sent-Egziuperi sukuria visiškai naujas sąvokas, kurios išreiškia jo mokymo svarbiausius elementus, tai lyg kertiniai pamatų akmenys. Lietuviškai mes dar neturime nusistovėjusių šios rūšies terminų, todėl sąlyginai čia juos pavadinsime „žodžiais-filosofinėmis sąvokomis“⁴⁵. Iš tiesų, jos yra lyg savotiškas šifras, leidžiantis iššifruoti sudėtingą, vientisą, darnią to Sent-Egziuperi antrojo pasaulio (Dvasios gyvenimo) sistemą. Sunku nusakyti, kiek yra tų žodžių-filosofinių sąvokų. Jomis laikytini tie žodžiai, kurie turi abstrakčią leksinę prasmę, tačiau jų leksinė prasmė neatitinka vartojamoms Sent-Egziuperi raštuose sąvokoms; tokiais žodžiais-filosofinėmis sąvokomis laikytini anksčiau minėtieji: Esybė, Dvasios gyvenimas, Proto gyvenimas, taip pat ir kitos, kaip antai: Tapimas, Dalyvavimas, Keitimasis, Nepertraukiamumas, Atsakingumas, Bičiulystė, Pakantumas, Žmogus-robotas ir kt.

R. Gračiovas mano, kad šie rašytojo filosofijos terminai pradeda rasti tuo metu, kada formuojasi Sent-Egziuperi pasaulėžiūra ir pradeda ryškėti rašytojo talentas, tai yra apie 1927 metus, kai rašytojas gyveno Afrikoje ir dirbo Kap-Džiubi aerodrome (tada buvo baigta rašyti apysaka „Pietų paštas“)⁴⁶.

Tame pat straipsnyje R. Gračiovas rašo, kad žodžiai-filosofinės sąvokos atsiranda todėl, jog rašytojas jautė būtinumą kaip nors įprasminti ir išreikšti turtingą savo ypatingo gyvenimo patirtį⁴⁷.

Ir antra, šalia žodžių-filosofinių sąvokų reikėtų išskirti vaizdus-simbolius. Itin griežtos ribos tarp vieno ir kito nėra. Atsakingumo, ar ryšio, ar dar kitą idėją rašytojas dažniausiai išreiškia kokiu nors konkrečiu vaizdu (pvz., tilto statymas, rožių apkarpymas ar pan.). Šitaip rašytojas abstrakčioms idėjoms ar sąvokoms randa konkrečius vaizdinius pavyzdžius. Jiems tada suteikiama papildoma prasmė. Taip atsiranda vaizdai-simboliai, tiesiogine žodžio „simbolis“ prasme. Taigi simboliais laikytini tie žodžiai, turintys konkrečią leksinę prasmę, kuriems suteikiama nauja, perkeltinė, išplėstinė, sąlyginė, dažniausiai abstrakti prasmė. Panašiai ir simbolinis vaizdas — tai veiksmo nusakymas, kada veiksmui suteikiama nauja, išplėstinė, sąlyginė prasmė. Simboliu virtęs vaizdas yra labai imlus, beveik neįmanoma nusakyti juo išreiškiamų minčių konkrečias ribas, o tik apytikslį kontūrą. Simboliu išreikštų minčių skaičius nėra konkrečiai tikslus, o tik apytikris. Šią mintį galima pailustruoti keletu pavyzdžių.

⁴⁵ Prancūzų kritinėje literatūroje šios rūšies terminai vadinami „žodžiais-raktais“ (mots clés) ir „idėjomis-raktais“ (idées clés).

⁴⁶ Р. Грачев, О первой книге писателя летчика—Нева, 1963, № 3, стр. 151.

⁴⁷ Там же.

Prie žodžių-simbolių galima priskirti žodžius: žvaigždė, grūdai, baltos paklodės ir daugybę kitų.

Apie naujos žodžio reikšmės imlumą gali byloti simbolio „žvaigždė“ reikšmės. Žvaigždė („Žemė žmonių planeta“ p. 145, „Mažasis princas“ p. 87 ir kt. . .), arba „karalių magų žvaigždė“, „žvaigždė virš balto pietų miesto“ („Laiškas įkaitui“ II ir kt.) gali turėti tokias (ir kitas!) reikšmes: išsigelbėjimo troškimas; ramybės bei gyvybės pėdsakų ieškojimas; vieta, kur gali būti mylimas žmogus, pripildantis sielą džiaugsmo ir būties prasme; taip pat dvasios traukimas į savo iliuzijas, svajonių ar idėjų pasaulį; mintis, kuri vadovauja veiksams; labai trokštamas dalykas, kuris priverčia veikti ir t. t.

Tokia žvaigždė gali būti konkretūs daiktai: tikroji žvaigždė (pasišlydusiam naktį ir ieškančiam orientyrų lakūnui), švyturys ar aerodromo žiburiai (pilotui, tamsoje ieškančiam nusileidimo aikštelės); bet dar dažniau abstraktūs dalykai: švelnus bei malonus prisiminimas, kuris virsta viliojančia svajone, arba kilnus tolimas tikslas ir t. t.

Daug kartų „Karo lakūne“ galima rasti žodį „grūdai“, juo ir knyga baigiama. Tai irgi simbolis, turįs plačią prasmę. Pirmiausia patsai žvalgybinis skridimas virš Araso yra grūdas,— skridimas lakūnui parodė, jog ir suirutės metais jis sugebėjo rasti žmones vienijančių pradų, tai reiškia, jog lakūnas iš skridimo sugrįžo praturtėjęs. Visuotinu masteliu šitai reikštų, jog ir pralaimėjimo sąlygomis yra vilties matyti pergalę, yra jėgų, kurios gali ją atnešti. Grūdas — tai kuriamoji galia. Platesne prasme — grūdas reiškia žmonių tikėjimą pergale. Ją lemia ne techninė materialinė vienos iš kovojančių pusių persvara, bet vidinis susitelkimas. Taigi grūdas — vidinė žmogaus potenciali nepasiduoti sugverimui ir panikai. Grūdas reiškia ir tylos periodą, kada fermentuojasi pasipriešinimo jausmas.

Ne mažiau kaip keliolika kartų rašytojas įvairiuose kontekstuose užsimena apie „baltas paklodes“, „baltų paklodžių kvapą“. Ypač kontrastingą įspūdį su pavoju pilna lakūno dalia jos sukelia, kai minimos „Karo lakūne“. Rašytojas pasakoja apie bėglius, pametusius namus ir betraukiančius sausakimšais Prancūzijos keliais; apie lakūnus, kurie skrenda į labai rizikingus žvalgybinius skridimus ir kurie nežino, ar iš jų sugrįš; apie pastoviai mėtomus iš vienos vietos kiton karo štabus,— visur nepastovumas, pavojai, sąmyšis. Ir šioje suirutėje „baltų paklodžių kvapas“ — tai prisiminimas apie tą laiką ir tokį gyvenimą, kada viskas buvo normalu, jauku ir tvirta. Baltos paklodės reiškia mielą namų šilumą, žmogaus prisirišimą prie to, kas tvarkinga, nesujaukta, kas nekelia pavojaus baimės.

Kitame kontekste, kai kalbama apie paklodžių lopymą, „baltos paklodės“ reiškia žmogaus pastangas sukurti pastovumą, pašalinti tra-

pumą bei trūkumus. Paklodės — tai vientisumo, amžino namų jaukumo simbolis.

Labai dažnai Sent-Egziuperi kūryboje randamas besirūpinančio rožėmis sodininko simbolis. Pirmiausia toks yra mažasis princas, kuris gina gražiąją rožę nuo skersvėjų ir šalnų tolimame savo asteroide. „Citadelėje“ yra nedidelis pasakojimas apie du draugus sodininkus, kurie, likimo atskirti ir nublokšti į tolimus pasaulio kampus, vienas kitam apie save praneša laišku, jame išsako viską, ką turi svarbiausia pasakyti, — o šitai yra prisipažinimas, kad tą rytą kiekvienas iš jų apkarpė savo rožių krūmus. Paskutiniame savo laiške, rašytame Pjerui Delozui, Sent-Egziuperi prisipažįsta, kad jis taip pat buvęs pašauktas būti sodininku ⁴⁸.

Sodininkas — tai tas, kuris rūpinasi kitu, kito gerove, o svarbiausia — gerų ypatybių ugdymu. Sodininkas — tai tas, kuris nori sukurti gražios dvasinės kultūros žmogų. Sodininkas — tai tas, kuris rūpinasi piktžolių — ydų naikinimu (prisiminkime rūpestingai savo nedidutę planetą prižiūrintį mažąjį princą ir naikinantį pavojingus baobabo daigus). Sodininkas, pagaliau, tasai, kuris susirūpinęs, kad materialūs civilizacijos laimėjimai neužgožtų žmogaus širdies ir nepadarytų jo bejausmiu bei nemąstančiu robotu.

Sodininku gali būti kiekvienas nuoširdžiai ir švelniai besirūpinantis žmogus: ir valstietis, ir mokslininkas, ir pagaliau labiausiai simbolinio sodininko paskirtį atitinka rašytojas bei poetas...

Rožių apkarpymas — tai simbolinis vaizdas, kuris reikštų pastangas pašalinti beįsigalinčią ydą, arba norą pamokyti, kad nebūtų nueinama klystkelėmis ir nebūtų užmiršta svarbiausia, kas yra žmoguje, — žmogiškumas. Rožių apkarpymas — tai nuolatinis rūpestis moraliniu žmogaus tobulėjimu.

Kaip simbolinį vaizdą galima traktuoti „tilto statymą“. Apie šitai rašytojas kalba „Naktiniame skridime“ (p. 87).

Tilto statymas simbolizuoja veiksmą ir pastangas, kurios daromos, norint suartinti žmones, kai reikia nugalėti kliūtis. Tilto statymas gali būti susijęs ir su tam tikromis aukomis, kurių pareikalauja sunkus, didelis ir kartu pavojingas darbas. Patsai tiltas simbolizuoja tikslą, ir greičiau ne bet kokį, o tokį, kuris tarnautų žmonių bendravimo minčiai, taigi ir statymas reiškia veiksmą, kurio dėka tas tikslas pasiekiamas. Romano „Naktinis skridimas“ kontekste tilto statymas reikštų sumanytosios Rivjero idėjos įgyvendinimą: nugalėti nakties barjerą ir skraidyti pašto lėktuvais net naktį, kada didesni pavojai.

Šalia tilto statymo galima dažnai Sent-Egziuperi kūryboje rasti ir kitą panašų simbolinį vaizdą — šventyklos arba katedros statymą („Naktinis skridimas“, p. 89, „Karo lakūnas“, p. 163 ir kt.). Pastatyti katedrą reiškia sukurti humanišką visuomenę ir civilizaciją, kuri gyvuotų ne

⁴⁸ P. Chévrier, Saint-Exupéry, p. 188.

ties dėl materialinio progreso rezultatų, o savo egzistavimą pripildytų dvasinio turinio turtais. Šioms problemoms rašytojas buvo numatęs skirti ir „Citadelę“, kuri liko nebaigta; citadelės vaizdas turėjo būti šventyklos ir katedros pratęsimas — jų naujas variantas; citadelė — tai dvasinio tvirtumo ir turiningumo simbolis.

Apie duonos laužymo ir dalijimo simbolinę prasmę galima kalbėti paties autoriaus žodžiais: „Duona turi tiek paskirčių! Prie bendro stalo laužoma duona mums yra tapusi žmonių vienijimosi priemone. Veido prakaite pelnoma duona mums yra tapusi užuojautos nešėja. Nėra gardesnės duonos už tą, kuria daliniesi su kitais...“⁴⁹ Juk duona, suteikus jai prasmę, gali virsti šviesa, kaip tat atsitinka su alyva žibinte, tik duonos šviesa ne akims, o širdžiai matoma.

Žodžius-filosofines sąvokas S. Lozikas bando paaiškinti paties Sent-Egziuperi žodžiais. Štai, pavyzdžiui, kokių vaizdų perteikiama Nepertraukiamumo idėja⁵⁰:

„Ir aš pažinau didžiąją nepertraukiamumo tiesą.

Kadangi tau nieko nelieka tikėtis, jei viskas baigiasi kartu su tavimi. Aš prisimenu tą gentį, kuri gerbė savo mirusiuosius. Kiekvienas šeimos kapo akmuo vieną po kito sutikdavo mirusius. Tie akmenys ir sukurdavo nepertraukiamumą.

— Ar jūs esate laimingi? — aš klausdavau žmonių.

— Ir kaip mes jais nebūsime, žinodami, kur mes eisime miegoti“ („Citadelle“, Paris, 1948, p. 253-4).

Lygiai taip Atsakingumo idėją — raktą būtybių galima perduoti šiomis eilutėmis iš „Žemės žmonių planetos“, kuriose kalbama apie Gijomė po didžios avarijos Anduose, kur jis vos nežuvo nuo šalčio sniegynuose:

„Mendosoje, tame kambarėlyje, kur aš budėjau prie tavęs, tu pagaliau kietai įmigai. O aš galvojau: jei kas jam pasakytų, koks jis didvyris, Gijomė tik gūžteltų pečiais...“

Ir vis dėlto esminė jo savybė nėra ši. Jo didybė — tai atsakingumo jautimas. Jis jautėsi atsakingas už save patį, už paštą ir už draugus, kurie juo pasitiki. Nuo jo priklausė ir jų džiaugsmas, ir nusiminimas. Jis jautėsi atsakingas už tai, kas nauja kuriama tenai, gyvųjų tarpe, jautėsi turįs pats prisidėti prie to. Jis jautėsi truputį atsakingas už žmonių likimą ir už jų ateitį, kiek tai priklausė nuo jo darbo.

Jis yra iš tų didžiųjų būtybių, kurios savo šakomis teikia paunksmę platiems horizontams. Būti žmogumi — tai kaip tik ir reiškia būti atsakingam. Jausti gėdą dėl skurdo, kuris tartum nė nepareina nuo tavęs. Didžiutis kiekviena savo draugų pasiekta pergale. Jausti, kad kiekviena tavoji plyta taip pat prisideda prie pasaulio statybos“ („Žemė žmonių planeta“, p. 176—177).

⁴⁹ Karo lakūnas, p. 148—149.

⁵⁰ S. Lozik, op. cit., p. 169.

Kiek kitaip elgiasi R. Gračiovas; komentaruose „Karo lakūnai“ jis rašytojo žodžiams-filosofinėms sąvokoms bando duoti savo apibrėžimus⁵¹.

„Taigi žodis ‘aventure’, paprastai reiškiantis nuotyki, atsitikimą, avantiūrą, Sent-Egziūperi kalboje įgauna visai kitą turinį. Pačia bendriausia prasme šis žodis rašytojui reiškia: vidinis judėjimas, sielos veržimasis į nežinomybę. Sitai rašytojas priešpastato dvasinės būsenos sustingimui, nerangumui, „širdies miesčioniškumui“. ‘Adventure’— tai mokslininko pastangos, vedančios į atradimą, tai poeto pastangos, kurios sukuria naują paveikslą, ar menininko, kuris po tų pastangų praturtina žmones nauju pasaulio matymu. Tai žmogaus įsikišimas į jį supančio pasaulio reiškinius, bet tas įsikišimas nukreiptas į tikslą, praturtinantis paties žmogaus vidaus pasaulį. Ir jei toksai įsikišimas susijęs su pavojumi gyvybei, tai žodis ‘aventure’ gali Sent-Egziūperi reikšti ir žygdarbį. Tačiau, kad kiekvieno atskiro žmogaus pastangos turėtų bendrą reikšmę, būtina, idant jo ‘aventure’ būtų pačių sielos gelmių paskatinta, būtų bendros tiesos radimas, vidinis judėjimas“.

„Žodis ‘étendu’ (erdvė, mastas, plotas) rašytojui reiškia žmogaus dvasinį turinį, žmogaus vidinio gyvenimo pilnumą, priešingybę dvasiniam tuštumui arba dirbtiniam pilnumui“.

„Žodis ‘présence’ (būvis, dalyvavimas) randamas beveik visuose rašytojo kūrinuose, reiškia gyvenimo pilnumo pergyvenimą, žmogaus dvasinio artumo su gamta ir kitais žmonėmis jausmą“.

„Vidinį žmogaus turinį, vidinio gyvenimo turtingumą rašytojas pažymėjo žodžiu ‘densité’ (pilnumas, tankumas). Rašytojo manymu, tik tai šis pilnumas kuria tikrą, žmogaus vertą civilizaciją, kurioje viskas susieta tarpusavyje „nematomais ryšiais“, meilės ryšiais. Savo civilizacijos supratimą rašytojas priešpastato tai santykių sistemai, kuri būdinga prancūzų ar amerikiečių tipo buržuazinei demokratijai“.

* * *

Taigi galima pasakyti, kad simboliai Sent-Egziūperi kūryboje yra priemonė abstrakčiam jo minčių ir mąstymo pasauliui išreikšti sukonkretintais žodžiais bei vaizdais. Simbolių paskirtis — perteikiamos medžiagos praturtinimas naujomis išraiškos formomis ir minties išsakymo galimybėmis — viena, ir kita — rašytojo noras palengvinti skaitytojui, kad šis geriau suprastų kūrėją ir kad tarp jų būtų daugiau betarpiškumo. Simbolio dėka rašytojo mintis tampa labai imli, kūrinys — turtingas vaizdų, o visa kūryba pasidaro efektinga, bet kartu ir paprasta. Paprastumas, išgautas naudojant simbolius, daro Sent-Egziūperi patrauklų tiek intelektualiam, tiek eiliniam skaitytojui. Todėl nenuostabu,

⁵¹ Р. Грачев, Комментарии, стр. 671, 672.

kad Sent-Egziuperi labai populiarius kaip rašytojas: jo gerbėjų ir mylėtojų labai gausu visų kontinentų visose šalyse.

Iš to, kad rašytojas skiria Dvasios ir Proto gyvenimo buvimą, reikia daryti tos išvados, kad rašytojas tiki nemirtingos sielos buvimu (įtikinamai apie tai kalba K. Borgalis jau anksčiau minėtoje knygoje), o kitą išvadą, būtent,—rašytojo vidaus pasaulis yra labai turtingas ir sudėtingas. Kad išreikštų savo originalias mintis, rašytojas bando rasti savitą kalbą ir kitiems geriau suprantamą formą.

Simbolio užuomazgų reikėtų ieškoti palyginimuose, kurie pradinėje stadijoje susiję su asociacijomis sukeliančiomis įvairiomis paralelėmis, paimitomis iš asmeninio gyvenimo patirties. Toliau simbolis tampa vis sudėtingesnis, pereina į savotišką sistemą.

Konstatavus, kad Sent-Egziuperi kūryboje galima išskirti keletą perkeltine prasme žodžių vartojimo būdų (žodžiai-simboliai, vaizdai-simboliai ir t. t.), reikia tuo pačiu pažymėti, jog rašytojas turėjo kai kurių sunkumų, kurdamas juos: jis skundžiasi, kad daug ką nužymėjęs, bet mažai pasakęs.

Didėjant žmogaus patirčiai, pastebima, kad gyvenimas yra labiau sudėtingas, kad reiškiniai bei jų priežastys — kompleksiškesni, sunkiau nusakomi ir sunkiau apibrėžiami. Sent-Egziuperi, lyg ir prisitaikydamas prie naujų laikų dvasios, apibendrinimus daro labai lakoniškus. Kas sudėtinga, rašytojas išreiškia tokiu vaizdu, kuris gali turėti simbolinę-visaapimančią ir nedeterminuotą prasmę.

1969, lapkritis

ГЕНЕЗИС И ЗНАЧЕНИЕ СИМВОЛА В ТВОРЧЕСТВЕ СЕНТ-ЭКЗЮПЕРИ

Гвидонас БАРТКУС

Резюме

Как советская, так и зарубежная критика по-разному объясняют происхождение символического образа в творчестве Сент-Экзюпери. Одни исследователи акцентируют, что решающую роль сыграло ремесло (Т. Хмельницкая), другие думают, что самолет помог человеку лучше познать самого себя, так как человек посмотрел на землю глазами завоевателя и, таким образом, смог выразить свое существование с помощью необыкновенного символа (Р. М. Альберес). К. Франсуа подчеркивает значение личных переживаний писателя в создании символических образов.

Не отрицая частичного влияния вышеупомянутых факторов, исходной точкой трансформации образа в символ все же следует считать суждение писателя о языке и о возможности выразить мысль словами. Сент-Экзюпери в своем творчестве часто говорит о несоответствии слова мысли. Чтобы слово служило средством объединения людей, необходимо, чтобы мысль была доступна другим, для чего лучше всего подходят образное сравнение, а также условное расширение значения слова и присвоение ему переносного и символического значений.

Второй фактор, обусловивший трансформацию образа в символ, — это постоянное стремление писателя придавать явлениям жизни более глубокий смысл, то, что в «Военном летчике» именуется жизнью Духа и Разума. Слова, служащие пояснению его мысли, также постоянно приобретают переносное, условное, символическое значение.

В творчестве Сент-Экзюпери можно различать употребление слова в символическом значении и как слова-ключа. Создание символического образа также относится к рассматриваемой проблеме. В конце статьи приводятся некоторые примеры использования слова в переносном и символическом значениях в творчестве французского писателя.

LA GENESE ET LE SENS DU SYMBOLE DANS L'OEUVRE DE SAINT-EXUPÉRY

Gvidonas BARTKUS

Résumé

Tant dans la critique soviétique que française on peut trouver une tentative pour exprimer l'origine de l'image symbolique dans l'oeuvre de Saint-Exupéry. Les uns accentuent que c'est le métier d'aviateur qui a joué le rôle principal (T. Khmelnitskaya), les autres pensent que c'est l'avion qui a permis à l'homme de mieux se connaître en jetant un regard de conquérant sur la Terre et ainsi mieux exprimer son existence par un symbole d'une rare beauté (R. M. Albérès). C. François affirme que ce sont les impressions vécues qui ont une influence décisive dans la création d'une image symbolique.

On ne peut catégoriquement nier ni l'influence du métier ni celle des choses vécues, mais d'autre part il y a d'autres causes qui expliquent mieux la transformation d'une image en symbole. L'écrivain a souvent parlé de la difficulté d'exprimer sa pensée et soulignée que le mot ne correspond pas à la notion à exprimer. Pour que la pensée soit bien comprise il faut donc l'exprimer à l'aide d'une comparaison imagée qui donne au mot un sens figuré, conventionnel et symbolique.

Il y a encore un autre facteur qui joue un rôle considérable dans la création d'une image symbolique. L'écrivain a toujours cherché à attribuer un sens plus profond tant aux actions humaines qu'aux phénomènes de la vie. Il a expliqué son point de vue dans son livre „Le Pilote de guerre“ où, dans quelques passages, il parle d'une vie de l'Intelligence, niveau des mots propres, et d'une vie de l'Esprit, définie à l'aide de „mots-clés“ qui sont ces mêmes mots propres auxquels il donne une valeur nouvelle et conventielle.

Ainsi dans l'oeuvre de Saint-Exupéry, le mot peut être employé comme symbole ou comme „mot-clé“. L'image symbolique est aussi fréquente et de la même origine que le symbole. La dernière partie de l'article contient quelques exemples d'emplois de mots au sens figuré et symbolique.